

УДК 902 (477)“1900/1981”(092)

ВОЛОДИМИР ЦИГИЛИК

МАРКІЯН СМІШКО ЯК НАУКОВЕЦЬ І ПЕДАГОГ

В статті показано непростий шлях в науку Маркіяна Смішка, його наукові досягнення, педагогічну діяльність, здобутку у формуванні молодих науковців-археологів.

Ключові слова: археологічна культура, поселення, слов'янський етногенез, теорія.

Шлях Маркіяна Юліановича Смішка як вченого – археолога розпочався в середині 20-х років минулого століття, коли він став студентом гуманістичного факультету Львівського університету за спеціальністю археологія. А шлях цей до університетських студій був довготривалим і складним. Син поштового службовця після навчання в школі зумів поступити в гімназію з мрією про дальше навчання, але буремні повоєнні роки внесли певні корективи в життя юнака. Гімназію закінчив в 1919 р., однак не маючи засобів для продовження навчання, перебивався випадковими заробітками. У 1921 р. отримав посаду допоміжного працівника в бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка. Це був перший крок у світ науки, оскільки НТШ було визначним центром української науки і культури. Довелось йому носити і мундир солдата польської армії, навчатись в підофіцерській школі. З квітня 1924 по вересень 1925 р. Маркіян Смішко працював помічником бухгалтера страхового підприємства “Карпати”. І тільки восени 1925 р. він стає студентом гуманістичного факультету Львівського університету.

Вроджена наполегливість і працьовитість дали свої результати: після закінчення університету в 1931 р. його залишили на кафедрі доісторичної археології на посаді лаборанта-стипендіата. Розпочались його перші дослідження, зокрема, могильника перших століть нашої ери біля села Гринів неподалік Львова (1930 р.). Його наукові здібності виявилися на першому з'їзді студентів польських університетів у Кракові. Зацікавленість археологічними культурами ранньої римської доби визначилась у дисертаційній роботі, яку він захистив та опублікував у 1932 р. під назвою “Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej”.

На основі детального вивчення отриманих численних археологічних матеріалів та проведеного аналізу автору вдалось визначити характерні риси липицької і пшеворської культур, окреслити територію їх поширення,

охарактеризувати духовне життя, поставити на розгляд питання етнічної приналежності носіїв цих культур.

З квітня 1932 по вересень 1939 р. Маркіян Смішко, працюючи асистентом, потім ад'юнктом згадуваної кафедри доісторичної археології Львівського університету, проводив дослідження багатьох пам'яток на західноукраїнських землях. Він детально проаналізував матеріали з поселення у Незвиськах (1934 р.), багатого поховання в Колоколині (1935 р.), енеолітичного поселення та давньоруського городища в Малих Грибовичах (1933-1934 рр.), трипільського поселення в Городниці над Дністром (1938-1939 рр.), багатьох курганів бронзової доби. За цей час ним опубліковано одинадцять наукових робіт, що стосувались римської доби, окремих питань ранньослов'янської археології, а також раніших епох. Під час археологічних розкопок Маркіян Смішко проводив бесіди, навчав методики археологічних досліджень студентів, які брали участь в роботі експедиції. Про це він не раз згадував у розмовах зі своїми учнями. Велика просвітницька робота велась серед місцевого населення, особливо серед школярів.

Ще в передвоєнний час, як працівник згадуваної кафедри університету, Маркіян Юліанович досліджував цікаву групу пам'яток, поширених у Передкарпатті, Карпатах і Закарпатті. Йдеться про велику кількість карпатських курганів. Найранішим документом, який засвідчує польову археологічну діяльність, зокрема, дослідження поховань культури карпатських курганів, є "Звіт про розкопки у селі Стопчатів Коломийського району на Станіславщині у 1936 р.", який зберігається в архіві Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Зацікавленість М. Смішка цією групою пам'яток не припинялось і в післявоєнний час, що вилилось у вагомую наукову працю – монографію "Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери" (Київ, 1960).

У ній розглядаються питання поховального обряду, соціально-економічного розвитку, духовного життя цього населення. На основі аналізу матеріалів дослідник прийшов до достатньо обґрунтованого і переконливого висновку про виділення окремої культури карпатських курганів. Висловлені в монографії положення були пізніше успішно апробовані під час захисту докторської дисертації (1965 р.).

Незважаючи на наполегливу працю, успішні наукові дослідження, М.Ю.Смішко не був допущений до читання лекцій студентам. Лише після розпаду польської держави, з листопада 1939 по червень 1941 р., Маркіян Юліанович обіймає посаду в.о. доцента кафедри стародавньої історії Львівського державного університету ім. І. Франка. Він читає курс лекцій з основ археології, історії первісного суспільства, етнографії, проводить практичні заняття зі студентами. Одночасно, з лютого 1940 по червень 1941 р., він очолював Львівський відділ Інституту археології Академії наук України (тоді – АН УРСР).

Після звільнення Львова від німецьких окупантів у серпні 1944 р. Маркіян Смішко стає завідуючим Львівського відділу Інституту археології АН УРСР. Однак, лише в березні 1947 р. докторський диплом 1932 р. нострифіковано і відомому вже на той час вченому в жовтні 1947 р. присвоєно наукову ступінь кандидата історичних наук та звання доцента.

Наукова та педагогічна діяльність М. Смішка розгортається якраз у післявоєнні роки. З його іменем пов'язаний подальший розвиток археологічної науки на західноукраїнських землях. Перед відділом археології і його багатолітнім керівником стояло завдання якомога всебічніше досліджувати стародавню історію Прикарпаття і Волині від найдавніших часів до періоду Київської Русі, в контексті історичного розвитку Центральної та Східної Європи. М. Смішко стає одним з провідних археологів-славістів нашої країни; його праці здобули високе визнання в середовищі спеціалістів. Хочеться вказати на широкі польові дослідження поселень першої половини I тисячоліття нашої ери (Вікнини Великі, Волиця, Костянець, Неслухів, Заліски, Сухостав, Незвиська). Значну наукову цінність мають дослідження могильника в селі Острівець Івано-Франківської області, де відкрито сарматські поховання, а також черняхівської культури.

Унікальним і надзвичайно цінним в науковому відношенні є досліджуване в 50-х та 60-х рр. минулого століття поселення біля села Комарів на Середньому Дністрі, де виявлено безсумнівні сліди варіння скла та виробництва скляного посуду. Це перша пам'ятка такого характеру в лісостеповій зоні Східної Європи. Відкриття та дослідження пам'ятки має важливе значення для вивчення взаємозв'язків Наддністер'я з Римською імперією, технологічних та культурних впливів останньої на місцеве населення Прикарпаття другої чверті I тис. н. е.

Здобуті в процесі польових досліджень згаданих пам'яток численні, а часто й унікальні матеріали стали вагомим джерелом для написання його наукових праць таких, як "Доба полів поховань в західних областях УРСР" (1948 р.), "Дослідження пам'яток культури полів поховань в західних областях УРСР в 1947 році" (1952 р.), "Раннеславянская культура Поднестровья в свете новых археологических данных" (1952 р.), "Раннеславянские памятники на территории Украинской ССР" (1953 р.). У них він ставив ряд питань з черняхівської проблематики, розглядав проблеми міжетнічних стосунків на території Прикарпаття і Волині, взаємовідносини з племенами суміжних територій, племінної структури слов'ян у першій половині I тисячоліття нашої ери. Тут слід відзначити, що хоч не всі висунуті в той час положення дістали наукове підтвердження в матеріалах, але у них відчувалась новизна думки, можливість певною мірою прогнозування давньої історії, що знаходить підтвердження в працях сучасних дослідників.

Тримаючи в центрі своїх наукових досліджень питання слов'янського етногенезу, простежуючи сліди слов'янських коренів в пам'ятках кінця I тис. до н.е. – перших ст. н.е., вчений давав гідну, аргументовану відсіч хибним

теоріям з цих питань. У 1961 р. з'явилась вагома стаття Маркіяна Юліяновича “Відносно концепцій про германську належність культури полів поховань”, в якій він піддав обґрунтованій критиці концепції німецьких вчених П. Рейнеке, Е. Блюма, М. Еберта, К. Такенберга, а також польських археологів В. Антоневича та Й. Костжевського. Тут хочеться зацитувати слова М. Смішка – “Розв’язання складних і дуже важливих для історії східного слов’янства питань, пов’язаних з культурою полів поховань, вимагає від дослідників особливо вдумливого, строго наукового аналізу археологічних і письмових джерел, як передумови для ширших історичних висновків”. Ці повчальні слова професора Смішка є актуальними, їх повинні пам’ятати наші молоді науковці (виходити від фактів, а не в угоду своїм концепціям).

Багатолітня науково-дослідницька робота до певної міри підсумована у відповідних розділах колективної праці відділу археології “Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час” (Київ, 1976). Вирізняється головна проблема цих підрозділів колективної роботи – питання етногенезу слов’ян, нерозривної етнічної, культурної і духовної єдності слов’ян Прикарпаття і Волині з населенням інших регіонів загальнослов’янського масиву.

Постать Маркіяна Юліяновича не вкладається в поняття академічно сухого, замкнутого вченого. Говорячи про наукову діяльність професора Смішка, не можна не відзначити, що своїми знаннями, науковим досвідом він старався поділитись з молоддю – чи то в студентській аудиторії Львівського університету, де від 1947 по 1954 р. читав лекції з основ археології, історії первісного суспільства для студентів історичного факультету, чи то з молодими науковцями інституту. Його слухачем був і автор цієї статті. Пригадується, з якою любов’ю, з яким піднесенням розповідав він нам – студентам про найдавніші сторінки історії нашого краю, коли, наприклад, в добу палеоліту по нашій землі бродили “такі звірятка”, як мамонт, шерстистий носоріг, печерний лев, печерний ведмідь, шаблезубий тигр. І з яким зацікавленням слухали його студенти! А які дискусії відбувались нераз у відділі археології, коли професор ініціював обговорення якоїсь наукової проблеми; бурхливі суперечки тривали до пізнього вечора. Він виховав сім науковців – двох докторів, п’ятьох кандидатів наук. Проявив себе і як здібний керівник, організатор наукових досліджень. Його заслуга у створенні у Львові відділу археології, яким він керував багато років. За його підтримки і сприяння фактично заново створено Археологічний музей на історичному факультеті Львівського національного університету ім. І. Франка.

Хоч у 1972 р. проф. М. Смішко пішов на пенсію, однак науковій роботі, зв’язків з відділом він не припиняв. У день, коли Маркіян Юліянович відійшов від нас у небуття, він збирався виїхати до Києва як опонент під час захисту докторської дисертації. Закладені ним підвалини археологічного вивчення рідного краю, зокрема, досліджень ранньослов’янського періоду, допомагають молодим науковцям в об’єктивному вивченні нашого минулого.

Цигилик В. Маркіян Смішко...

Слід, залишений професором Маркіяном Смішком у ранньослов'янській археології, не зітреється ніколи.

VOLODYMYR TSYHYLYK

MARKIJAN SMISHKO – SCHOLAR AND PEDAGOGUE

Markian Smishko's way in science, his scientific achievements, pedagogic activity, and contribution into formation of young archeologists is shown in the article.

Key words: archeological culture, settlement, origins of Slavs, theory.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2005

Прийнята до друку 12.10.2005